

Origen d'*Una antologia de la lírica nord-americana*, d'Agustí Bartra

Lucía Azpeitia-Ortiz

Universitat Pompeu Fabra. Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge

Carrer de Roc Boronat, 138

08018 Barcelona

lucia.azpeitia@upf.edu

ORCID: 0000-0002-1922-5889

Resum

Una antologia de la lírica nord-americana (1951), a cura de l'escriptor i traductor Agustí Bartra, és l'únic recull de poesia dels Estats Units traduït al català durant el segle xx. Es va fer i es va publicar a l'exili americà gràcies a una beca de la Fundació Guggenheim. D'aquesta antologia, sobretot, se n'han estudiat el cànnon de poemes i poetes, i el procés de creació. Aquest article amplia la informació disponible sobre la gènesi, amb la voluntat de continuar escrivint la història de la traducció catalana a l'exili republicà, encara incompleta. Emparant-se en orientacions narratives de la historiografia, aquest treball es basa en fonts primàries arxivístiques, algunes d'inèdites. Destaca la intervenció, en un estadi molt inicial del projecte de l'antologia, de Pere Vives i Clavé. Això suscita la necessitat d'atendre els diversos agents implicats en la història de la traducció catalana a l'exili del 1939.

Paraules clau: Agustí Bartra; Pere Vives; antologia poètica; exili; poesia nord-americana; història de la traducció.

Abstract. *Origin of Agustí Bartra's* Una antologia de la lírica nord-americana

Una antologia de la lírica nord-americana (1951) is the only anthology of American poetry translated into Catalan in the 20th Century. The book was produced in American exile by Catalan writer and translator Agustí Bartra, who benefited from a Guggenheim Fellowship. The poetic canon and the creation process of this anthology count among two of its most studied aspects. This paper widens the available knowledge about its genesis, in order to continue writing the history of Catalan translation in republican exile —still incomplete. Informed by the historiographical narrative turn, this paper uses primary archival sources, some of them unpublished. It highlights the intervention of Pere Vives i Clavé at a very early stage of the anthological project. This points out the need to take into account all the agents involved in the history of Catalan translation in exile.

Keywords: Agustí Bartra; Pere Vives; poetic anthology; exile; American poetry; translation history.

Sumari

1. <i>Una antologia de la lírica nord-americana</i> : presentació	3. L'origen del projecte: relat i anàlisi
2. Arxius i escriptura històrica: teoria i metodologia	4. A tall de conclusions
	Referències bibliogràfiques

1. *Una antologia de la lírica nord-americana*: presentació

Una antologia de la lírica nord-americana és una obra les circumstàncies de la qual només s'expliquen considerant la difícil situació de la literatura catalana durant la dictadura franquista. L'obra, preparada per Agustí Bartra —que feia més d'una dècada que estava exiliat—, es va publicar el 1951 a Ciutat de Mèxic.

Si s'entén en un sentit ampli, aquesta preparació va durar gairebé tres lustres. Es podria dir que va començar a Catalunya, durant els anys de formació literària de Bartra, que presenten fites com ara la influència de Walt Whitman i els primers aprenentatges de l'anglès. Els estadis següents del procés han estat en general ben documentats per Murià (2004) i Abrams (2009a).

Després de la desfeta republicana, Bartra —que havia combatut a l'exèrcit de la república— va travessar els Pirineus. Va ser als camps de concentració nord-catalans de Sant Cebrià i d'Argelers. Més tard, al començament del maig del 1939, va passar al d'Agde. Bartra explicà que fou allà que va concebre la idea de preparar una antologia de poesia dels Estats Units, inspirat en un recull en anglès, *The Albatross Book of Living Verse*, que un amic anònim li havia enviat des de Londres (Bartra 1951: 7). Després, Bartra va seguir un dels camins de l'èxode republicà: la República Dominicana, Cuba i, finalment, Mèxic, on es va establir amb l'escriptora Anna Murià, la seva dona. A Mèxic, la condició d'exiliats republicans no era mai fàcil, i el 1947 la família Bartra-Murià va haver de fer front alhora al naixement d'una filla i al tancament de Nueva España, l'editorial en què l'escriptor treballava. En aquest context, Joan Roura-Parella (un altre exiliat, professor de psicologia als Estats Units) va suggerir, durant una visita, que Bartra sol·licités una beca de la prestigiosa John Simon Guggenheim Memorial Foundation. Des del 1925 la institució concedeix ajuts per a la creació acadèmica, científica o artística a professionals del continent americà amb una trajectòria reconeguda. Per a Bartra, aquesta beca comportava estabilitat econòmica durant un any sencer, i també l'oportunitat de dedicar-se a la creació literària, molt dificultada per la feina assalariada. Així, doncs, va presentar un projecte per preparar i traduir al català una antologia de poesia nord-americana. La fundació li va atorgar la beca (i va prorrogar-la un any), de manera que entre el 1949 i el 1950 Bartra va viure amb la seva família a Nova York i Nova Jersey treballant simultàniament en la seva antologia i en el llibre *Odisseu*. En tornar a Mèxic, l'antologia es va publicar amb un ajut de la fundació.

Aquesta obra és triplement interessant. És útil per abordar-la des de tres àmbits a què pot contribuir i que en justifiquen l'estudi amb escreix: a) la impor-

tació de la poesia nord-americana al català; *b*) l'obra d'Agustí Bartra (concretament, la relació entre l'escriptura i la traducció), i *c*) la història de la traducció catalana a l'exili republicà.

En primer lloc, *Una antologia...* (com s'anomenarà d'ara endavant) és una obra singular perquè és l'únic recull de poesia dels Estats Units de què les lletres catalanes del segle xx disposen. La resta d'antologies que inclouen poesia dels Estats Units són lingüístiques: apleguen poesia escrita en anglès, al marge de la provenença geogràfica.¹ *Una antologia...* va ser, doncs, pionera a projectar en l'àmbit cultural català un panorama global de la poesia moderna dels Estats Units. En aquest sentit, es plantegen dues qüestions interessants: d'una banda, el cànon proposat (quins poetes va incloure —i ometre?, quins poemes en va triar?, quines representacions genera la proposta, tant dels poetes com d'aquesta poesia?); i, de l'altra, la recepció de l'obra.

En relació amb el cànon, se n'han lloat els encerts (Obiols 2009) i la vigència de la tria. També s'ha elogiat l'excel·lent criteri de Bartra en el triple vessant d'antòleg, crític i traductor (Abrams 2009a), la competència traductora del qual es concretà en un «ventall estilístic impressionant» (Desclot 2007: 30). Un dels treballs descriptivament més complets és el de Ruiz Casanova (2011) (ampliat a Azpeitia-Ortiz 2015), que repassa l'evolució històrica de les antologies nord-americanes en anglès i vincula *Una antologia...* amb l'ampliació del cànon hi va haver a la primera meitat del segle xx. També posa de manifest l'evolució d'aquest cànon indicant que hi ha semblances i diferències amb les altres antologies que més endavant Bartra va preparar en castellà (en 1952 va publicar *Antología de la poesía norteamericana*, que es va reeditar el 1957, el 1959 i el 1974, amb modificacions de diversa consideració).²

Pel que fa a les influències d'aquesta antologia, Miquel Desclot ha declarat que aquest recull «va representar l'obertura d'una fascinant finestra al món, veritablement nou per a nosaltres, de la poesia en anglès de l'altra banda de l'Atlàntic» (Frost 1994: 17). Els efectes, però, semblen més aviat migrats: la reedició —publicada a Catalunya el 1983—³ es dolia que la primera antologia arribà a molt pocs lectors catalans (Bartra 1983). No sembla que la nova edició hagi tingut més èxit.

En segon lloc, aquesta antologia pot resultar fonamental per entendre l'obra de Bartra, en què escriptura i traducció anaven lligades molt estretament. Durant

1. La llista inclou: MANENT, Marià (1938). *Versions de l'anglès*. Barcelona: Edicions de la Residència d'Estudiants. MANENT, Marià (1955). *Poesia anglesa i nord-americana*. Barcelona: Alpha. PARCERISAS, Francesc (1985). *Poesia anglesa i nord-americana. Antologia del segle VIII al XIX*. Barcelona: Edicions 62. ABRAMS, D. Sam (1994). *Poesia anglesa i nord-americana contemporània*. Barcelona: Edicions 62. Fins a la primera dècada del segle XXI no hi ha hagut cap més antologia dels EUA, tot i que de caràcter exclusivament contemporani: JULIÀ, Jordi (2009). *Un lleu plugim. Antologia de poesia nord-americana hipermoderna*. Palma: Lleonard Muntaner.
2. BARTRA, Agustí (1952). *Antología de la poesía norteamericana*. Mèxic D.F.: Colección Letras. BARTRA, Agustí (1957). *Antología de la poesía norteamericana*. Mèxic D.F.: Libro-Mex. BARTRA, Agustí (1959). *Antología de la poesía norteamericana*. Mèxic D.F.: UNAM; BARTRA, Agustí (1974). *Antología de la poesía norteamericana*. Barcelona: Plaza y Janés. En aquest sentit, vegeu les anàlisis de Ruiz Casanova (2011) o Bacardí (2015).
3. BARTRA, Agustí (1983). *Antología de la lírica nord-americana*. Vic: EUMO-Edipoies.

l'exili, a més de consolidar-se com a escriptor, va esdevenir traductor i autotraductor, tant per motius econòmics com professionals (Bacardí 2015). Reivindicant el caràcter creatiu i creador de la traducció, es pot suposar que les versions que va triar lliurement van influir en la seva escriptura tant o més que les lectures (serien «una eina de formació de la seva personalitat literària», Abrams 2009b), alhora que revelen la seva poètica: les seves preferències temàtiques, estilístiques, lingüístiques.

En tercer i darrer lloc, i com ja s'ha palesat, aquesta antologia és un fruit de l'exili. Concretament, d'un doble exili: la privació social de la llengua pròpia és una altra forma d'exili. *Una antologia...* mereix atenció perquè és l'única de les traduccions catalanes de l'exili republicà que s'ha valorat amb el pas del temps (Bacardí 2009). Analitzar-ne el procés de creació resultava, doncs, un punt de partida inexcusable per aprofundir en la història de la traducció catalana de l'exili republicà —«un dels grans deutes pendents i avui per avui més difícils d'abordar» (Bacardí 2015: 77)—, i, de retop, en la cultura d'exili. Un treball de fi de màster no publicat (Azpeitia-Ortiz 2015) es proposava de fer-ho. Durant la fase de recerca, es va descobrir la intervenció d'altres agents en un estadi molt inicial del procés de creació d'*Una antologia...*, als camps de concentració del nord de l'Albera. Aquest article vol, doncs, completar la informació disponible sobre l'origen d'aquesta antologia.

2. Arxius i escriptura històrica: teoria i metodologia

El valor de les fonts primàries de traductors per escriure la història de la traducció ha estat defensat, per exemple, per Munday (2014). Aquestes fonts inclouen material pretextual —com ara esborranys— i extratextual —com ara arxius, manuscrits i papers personals, entre altres. Entre els papers, en destaca la correspondència, que permet reconstruir un context passat per mitjà de l'experiència d'un o més individus.

La troballa que justifica aquest article es va produir mentre s'analitzaven fonts primàries d'aquesta mena —algunes d'inèdites— al «Fons Agustí Bartra i Lleonart, escriptor» (ACVOC90-17), a l'Arxiu Comarcal del Vallès Occidental-Arxiu Històric de Terrassa. Aquest fons, originàriament estructurat per Anna Murià, conserva originals, correspondència, documentació de relacions, retalls de premsa (tant amb notícies, crítiques i entrevistes com amb publicacions d'obres) i la biblioteca de l'autor.⁴ De fet, en la investigació arxivística, és habitual que la recerca prengui una direcció imprevista: «what you find determines what you can analyze, and what you can analyze structures what you look for in archival collections [...] Investigations in archives simply cannot be predicted» (Hill 1993: 6).

Els materials de l'arxiu també es caracteritzen perquè són únics. Cal tenir present que només s'hi conserven aquells que se'n consideren dignes. Això els con-

4. Per a més informació, vegeu: GONZÁLEZ i TURA, Oriol (2008). «Com acostar-nos al poeta: el fons Bartra-Murià de l'Arxiu Històric de Terrassa». *Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya*. 130 (novembre), p. 61-70.

fereix un estatus privilegiat. Per descomptat, el procés de selecció i conservació d'aquests materials no és neutre.

Malgrat les absències i la fragmentarietat de les fonts històriques als arxius, s'intenta crear-hi una història coherent que estableixi vincles entre el començament i l'acabament per suscitar una il·lusió de totalitat i continuïtat. Per aquest motiu, podem considerar que els arxius no signifiquen res al marge de l'experiència subjectiva de qui, en un moment donat, els fa servir (Mbembe 2002).

Atribuir sentit «des de fora» a les restes del passat amb una operació d'escriptura conscient també és el pressupost bàsic de les orientacions narratives de la historiografia. Fer història planteja una paradoxa: el passat és irreproducible i inaccessible (Bentley ha parlat del *no-where-ness* i *no-thing-ness*, 1999: XII), però en sobreviuen vestigis, que el representen o simbolitzen (Robinson 2011: 4). Per això, només podem accedir al passat, dialogar-hi o generar coneixement històric de manera mediatitzada: per exemple, al discurs dels historiadors (Fernández Sánchez 2016).

Assumir la naturalesa lingüística del coneixement històric (Budd 2009) implica entendre la història com una narrativa, la trama de la qual és construïda per l'historiador a partir d'esdeveniments organitzats i editats en funció de l'objecte de recerca (Foz 2006). Aquest relat acostuma a presentar una forma mixta, que barreja gèneres i inclou interpretacions personals, i que acosta elements factuais i ficticis (Tahir Gürçağlar 2013).

Emparant-nos en aquests pressupostos, narrarem la fase inicial del projecte d'Una antologia... amb un relat ordenat, tot i que no estrictament cronològic. Naturalment, assumim que el resultat és «inevitably a personal construct, a manifestation of the historian's perspective as a "narrator"» (Jenkins 1991: 5). Com a conseqüència d'aquesta subjectivitat, la història resultant només pot ser una de les històries possibles (De Certeau 2006).

3. L'origen del projecte: relat i anàlisi

Recordem que Bartra, per fer la seva antologia, es va inspirar en *The Albatross Book of Living Verse. English and American Poetry from the Thirteenth Century to the Present Day*. Aquest recull de poesia britànica i nord-americana, a cura de Louis Untermeyer —poeta i prolífic antòleg dels Estats Units—, es va publicar el 1933. Ara bé: qui era l'amic que la va trametre a Bartra des de Londres el 1939 i per què ho va fer? Fins ara, no s'ha explicat que va ser Bartra que va demanar *The Albatross Book...* (d'ara endavant l'anomenarem així), i que possiblement una altra persona també va influir a començar el procés de traducció.

És possible que Bartra conegués *The Albatross Book...* gràcies a la ressenya que el 1933 —l'any de publicació del recull— en va fer a *La Veu de Catalunya* Marià Manent (Manent 1992: 97). En aquell diari, Manent —lector ben atent a l'actualitat poètica del món anglòfon—, també va valorar la poesia nord-americana contemporània d'H.D., Gertrude Stein, Archibald MacLeish o Ezra Pound. A la seva crítica sobre *The Albatross Book...*, es va interessar sobretot pels autors més clàssics (Chaucer, Shakespeare, Nashe, Milton) i per les cançons populars

antigues. Entre els grans noms contemporanis nord-americans només va anomenar Eliot (en va ser el primer traductor al català) i MacLeish. Malgrat això, és possible que la ressenya d'aquesta novetat literària resultés fonamental per al futur projecte de Bartra.

Pel que fa al remitent del llibre, fou Carles Pi i Sunyer, que havia estat conseller de Cultura de la Generalitat. Bartra hi mantenia correspondència des del febrer del 1939. En la seva missiva de l'11 de juny d'aquell mateix any, Bartra va fer-li la petició, i aprofitava l'oportunitat per presentar-li Pere Vives, una nova i significativa amistat:

M'he fet molt amic d'un altre xicot, d'un esperit molt subtil i cultíssim. Havia començat a treballar en filologia i en traduccions del francès i anglès. Es diu Pere Vives Clavé. Crec que coneixeu el seu pare per haver-hi estat més o menys en contacte en la Mancomunitat. [...] Amb aquest amic estudio anglès i voldriem fer servir de text, i traduir en part, el llibre *The Albatross Book of Living Verse*. Us seria molt difícil fer-nos-el enviar? Us ho agrairíem moltíssim. (Campillo i Vilanova 2000: 89)

Bartra havia conegut Pere Vives i Clavé (1910-1941), professor de matemàtiques i idiomes format a l'Escola de Guerra, en arribar al camp d'Agde. A penes hi van passar tres mesos junts, però els va lligar una forta amistat. Dècades després, Bartra resumia així la relació del seu amic amb les llengües, la literatura i la traducció:

Havia llegit molt en tres o quatre idiomes. Durant un temps freqüentà l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Havia començat a traduir per a la Proa *La condició humana*, de Malraux, quan esclatà la guerra. [...] Creia en la poesia com en una màgia de l'ésser essencial i la considerava potencialment com un valor coadjuvant, de salvació individual i col·lectiva. A condició, però, d'accedir-hi pels camins profunds de l'esperit de la vida. (Vives 1972: 8)

Vives també havia estat nomenat bibliotecari del camp —d'una biblioteca amb pocs llibres— i durant un temps va impartir-hi diàriament una classe d'anglès d'una hora. L'epistolari amb la seva família o amb Bartra és farcit d'allusions a llibres, tant de lectures (sobretot de poesia espanyola, les més fàcils d'aconseguir al camp) com de peticions d'enviaments (Vives 1972). Sens dubte, podem considerar-lo «a good and sophisticated reader» (Marín-Dòmine 2011: 87).

Els amics es van separar quan Bartra va ser autoritzat a traslladar-se a la residència per a escriptors de Roissy-en-Brie, però van mantenir una relació epistolar. Aquestes cartes proporcionen més informacions valuoses sobre la relació de Pere Vives amb la traducció. El 8 d'agost de 1939, Vives informà Bartra que llegia Faulkner: li resultava admirable i li recomanava vivament llegir-lo (Vives 1972: 18). El 27 d'agost, Vives va reiterar la idea: «Crec que tens l'obligació de llegir Faulkner. Què en trauré de traduir-te'n fragments? Ho faré amb tot» (Vives 1972: 23). A continuació, adjuntava la seva traducció d'una sèrie de fragments de

la novel·la *Soldier's Pay*, que narra la tornada a casa d'un soldat ferit. El traductor minimitzava la seva feina: «he copiat —dic copiat perquè no goso dir traduït» (Vives 1972: 25). No especificà a partir de quina llengua havia traduït, però és quasi segur que ho va fer a partir de l'anglès, perquè la va citar pel títol original.⁵ La familiaritat de Vives amb la moderna literatura nord-americana es pot valorar més bé si recordem que, abans de la Guerra Civil, l'interès o el coneixement dels autors de la *lost generation* va ser escàs: la jove narrativa nord-americana només es va començar a divulgar àmpliament després de la Segona Guerra Mundial, en intensificar-se els contactes dels Estats Units amb Europa (Parcerisas 2007). Aquell estiu del 1939 Vives també va traduir per a Bartra un poema de l'alt alemany («Bard»):

Vaig agafar una traducció irresponsable en castellà del *Faust*. No pas amb ganes de llegir-lo. Olímpic, intel·lectual, inhumà. Massa bo. Com que l'edició és irresponsable, encara no sé per què, al final hi ha uns poemes alemanys de tota mena triats amb criteri de llibreter il·lustrat. Per pur atzar al final vaig trobar una cosa que em va trasbalsar. El vaig llegir quinze o vint vegades (així, tal com sona!) i em vaig sentir alleujat. Te'l copio. Te'l tradueixo, perquè la traducció espanyola és revoltant. Queda poema de camp de concentració i té ressons extraordinaris. M'he passat la tarda d'avui traduint-lo només per enviar-te'l. No em sap greu. (Vives 1972: 29-30)

L'epistolari es va interrompre el gener del 1940, quan Bartra va fer cap a Amèrica. El 1941 Vives va ser assassinat al camp d'extermini nazi de Mauthausen.

La intervenció de Vives en l'origen d'aquest projecte es pot comprovar de diverses maneres. La primera és la correspondència amb Pi i Sunyer. El 17 de juliol de 1939, Bartra adreçà una carta al polític, en què notificava la recepció de l'antologia sol·licitada i explicava el mètode de treball:

El llibre de poemes de la col·lecció «Albatross» va arribar un parell de dies abans que la vostra lletra. No sabeu com l'amic Vives i jo us agraïm aquesta tramesa! Podem confirmar que ha esdevingut el nostre llibre de camp de concentració. El llegim de mica en mica, traduint-lo ell, per perfeccionar el seu anglès i jo per començar a assimilar-lo. (Campillo i Vilanova 2000: 106)

La segona prova fefaent n'és un quadern conservat al «Fons Agustí Bartra i Leonart, escriptor» (ACVOC90-17, 30-3, 7), amb versions en català de poemes d'Adelaide Crapsey, Carl Sandburg, Vachel Lindsay, H.D. i Archibald MacLeish, i també de Sigfried Sassoon. Se n'ha fet al·lusió (Abrams 2009b); però, fins ara i fins on arriben els nostres coneixements, no se n'ha estudiat el contingut. Totes les traduccions de poetes nord-americans del quadern es corresponen amb poemes recollits a *The Albatross Book...*, com es pot veure a la graella següent:

5. Podem pensar que era escrupolós quan mencionava les diferents edicions: en un altre passatge de l'epistolari feia al·lusió a *Sanctuaire*, de Faulkner, que devia haver llegit en traducció francesa.

Taula 1. Correspondències entre els poemes de *The Albatross Book...* i els del quadern

Poeta	Poemes recollits a <i>The Albatross Book...</i>	Poemes traduïts al quadern
Adelaide Crapsey	«Triad» «November Night» «The Warning»	«Triade» «Nit de novembre» «L'advertiment»
Carl Sandburg	«Grass» «Four Preludes on Playthings of the Wind»	«Herba» «Quatre preludis sobre joguines del vent»
Vachel Lindsay	«The Leaden-Eyed»	Sense títol («No deixeu que les joves ànimes...»)
H.D.	«Oread»	«Oréade»
Archibald MacLeish	«Memorial Rain»	«Memorial Rain»

Podem, doncs, considerar que aquest quadern és l'embrió d'*Una antologia...* A més, amb l'excepció de «The Leaden-Eyed», molts d'aquests poemes també van ser recollits a les subsegüents antologies de poesia nord-americana preparades per Bartra,⁶ com il·lustra la graella que es mostra a continuació:

Taula 2. Correspondència entre els poemes de *The Albatross Book...* i els d'antologies posteriors de Bartra

Poeta	Poemes recollits a <i>The Albatross Book...</i>	Poemes a les diverses antologies preparades per Bartra				
		1951	1952	1957	1959	1974
Adelaide Crapsey	«Triad» «November Night» «The Warning»	«Triade» «Nit de novembre» «L'advertiment»	«Triade» «Noche de noviembre» «El aviso»	«Triade» «Noche de noviembre» «El aviso»	∅	«Triade» «Noche de noviembre» «El aviso»
Carl Sandburg	«Grass» ⁷ «Four Preludes on Playthings of the Wind»	«L'herba» «Quatre preludis sobre joguines del vent»	∅ «Cuatro preludios sobre juguetes del viento»	∅ «Cuatro preludios sobre juguetes del viento»	∅ «Cuatro preludios sobre juguetes del viento»	∅ «Cuatro preludios sobre juguetes del viento»
H. D.	«Oread»	∅	«Oréade»	«Oréade»	∅	«Oréade»
Archibald MacLeish	«Memorial Rain»	«Pluja de commemoració»	«Lluvia de commemoración»	«Lluvia de conmemoración»	«Lluvia de conmemoración»	«Lluvia de conmemoración»

Podem arribar a la conclusió que aquesta tria inicial constitueix un nucli relativament inalterable en la tasca de Bartra com a antòleg de la poesia nord-americana.

6. L'antologia del 1959 n'és l'excepció, per les seves particularitats. Es va publicar en una editorial universitària, amb un abast cronològic més gran i amb text bilingüe: tot plegat implicava menys poemes.
7. Aquest poema sí que es va incloure a l'antologia monogràfica que Bartra va preparar en castellà sobre aquest poeta: SANDBURG, Carl (1973). *Antología*. Barcelona: Plaza y Janés

Segons el que explicava Bartra a Pi i Sunyer, era Pere Vives que traduïa, gràcies al seu nivell d'anglès. Textualment, però, només és possible comprovar-ho a tres dels poemes. «No deixeu que les joves ànimes...», «Quatre preludis sobre juguines del vent» i «Memorial Rain» presenten, al costat de la data, indicacions explícites entre parèntesis: «Vives», «trad. Vives» (ACVOC90-17, 30-3, 7: 4, 6, 8).

Finalment, el paper de Vives es pot comprovar a la premsa. Trobem una al·lusió pública de Bartra al paper de Vives en una d'aquestes traduccions, el 1941, a la revista *Catalunya* de Buenos Aires. Allà, Bartra prologà una traducció del poema «Memorial Rain», d'Archibald MacLeish, co-signada amb Pere Vives. Bartra aprofità l'ocasió per subratllar l'extrema duresa en què es van gestar aquestes primeres traduccions:

Camp de concentració d'Agde, «Pavillon» T1, o sigui: immens cobert amb teulada de zinc ondulat. Capacitat forçada per a dos-cents cinquanta refugiats. Escassament cinquanta centímetres d'espai mortal per home. Polls interminables i lletnies que es repeteixen fins al fàstic. Evasió: llegir, cada nit, poesia anglesa, i traduir-ne, amb el meu dilecte amic Pere Vives. La versió d'aquest poema és molt més d'ell que no pas meva. (Bacardí 2009:16)

Cal dir que cap d'aquestes traduccions primerenques no es va publicar a *Una antologia...* tal com figurava al quadern, sinó que totes presenten un grau d'edició posterior divers. Com que, per motius d'espai, no és possible d'incloure'n aquí una anàlisi completa, es resumiran les conclusions d'un treball previ (Azpeitia-Ortiz 2015), que comparava amb detall les traduccions del quadern (1939) amb les versions publicades a *Una antologia...* (1951), i totes dues amb l'original anglès. Al marge de les especificitats estilístiques de cada poema, que en condicionen la traducció, es poden constatar tendències generals.

En primer lloc, les traduccions escrites al quadern el 1939 reproduïen més estrictament que les publicades el 1951 l'estructura dels poemes originals pel que fa a ordre sintàctic, puntuació, disposició de les oracions als versos i figures retòriques, com ara encavalcaments. En general, acostumen a evitar calcs semàntics; per exemple, l'adjectivació avantposada pròpia de l'anglès. Malgrat petits errors puntuals de sentit i fins i tot de llengua (dels quals, d'altra banda, no estan totalment exemptes les traduccions publicades),⁸ no poden ser considerades mers esborranys de treball, atès que evidencien una clara preocupació estilística. En segon lloc, les traduccions publicades el 1951, en canvi, tendeixen a respectar menys la disposició estròfica, les estructures sintàctiques (hi ha més alteracions d'ordre) i, en general, les repeticions —com ara anàfores— de l'original (per exemple, hi introdueix una variabilitat lèxica més gran mitjançant la sinonímia). En alguns casos, s'afegeixen o es canvien petits matisos de sentit.

En resum, amb el pas dels anys, Bartra va abandonar un cert literalisme inicial i es va arrojar una llibertat d'intervenció més gran, que es fa palesa en una

8. La manca de recursos de tota mena es fa palesa quan, en una carta, Vives demanà a Bartra, amb gran interès, el significat de la paraula *adverar*: el seu amic, llavors a Roissy-en-Brie, tenia accés al diccionari de Pompeu Fabra (Vives 1972: 27).

apropiació i reformulació dels textos en termes més personals, sens dubte gràcies a la familiaritat creixent amb l'anglès. Aprofundir en aquestes diferències entre les versions primigènies i les publicades posteriorment (en aquest cas, disposem d'altres versions intermèdies) permetria informar dels models de llengua i de traducció a l'exili, tractats per Bacardí (2015b).

Resta esbrinar el perquè d'aquesta tria inicial, embrió de la futura antologia del 1951. Potser hi van influir la relativa senzillesa dels textos elegits —en general, escrits en vers lliure—, el gust personal o fins i tot el tema bèl·lic (palès a «Memorial Rain» i a «Grass»), encara que l'antologia d'Untermeyer inclogués altres exemples de *war poets* britànics (Wilfred Owen, Rupert Brooke, Robert Graves) que també documentaven els horrors de la guerra moderna. L'únic tret que es pot atribuir positivament a la primitiva selecció del quadern és que —amb l'excepció del poema de Sassoon— és composta de textos d'autors nord-americans.

Els poemes són agafats de la secció «Beginning of the Twentieth Century. Romantic Realism», de *The Albatross Book...* En la introducció, Untermeyer para més esment a la poesia nord-americana que a la britànica, i subratlla que els canvis poètics del segle xx, tècnics i d'herència, eren especialment intensos i variats als Estats Units, on «the passion for new modes of expression was particularly strong; schools, movements, tendències formed and split apart overnight [...] the experimental tendency was most varied» (Untermeyer 1933: 507). A parer seu, el segle xx va aguditzar les diferències nacionals, especialment als EUA. En definitiva: l'antòleg augurava «the possibility of a new literature on the other» [side of the Atlantic] (Untermeyer 1933: 508).

Per això, podem suposar que Bartra i Vives van sentir que descobrien una poesia força inexplorada en català, llengua en la qual volien ser pioners a traduir-la i a difondre-la. A banda de les novetats estètiques, potser hi influí la fascinació pel nou continent: aquells dies, per a molts exiliats embarcar-se cap a Amèrica era l'única possibilitat de futur. Tal vegada també hi intervingueren el desig d'evadir-se d'una realitat tan hostil, de millorar l'escriptura pròpia —Vives tenia una vocació literària frustrada— i de treure profit material, en el futur, amb una hipotètica edició. En qualsevol cas, la seva circumstància personal era massa incerta per alimentar esperances fermes sobre cap projecte. En darrer lloc, cal no oblidar que Bartra concebia el seu projecte poètic en termes patriòtics, o així ho va defensar en un recital poètic, el 27 de juliol de 1939 al camp d'Agde:

Ara és més que mai l'hora de la fe i de l'esperança. És l'única cosa que queda de Catalunya: la fe, que és l'ànima de l'esperança. És després d'haver tingut molta fe que les pàtries es mouen i s'aixequen. Catalunya no és morta. No serà morta mentre hi hagi un home que l'estimi i que cregui en ella. No serà morta mentre, pensant-hi, es faci en el nostre cor sanglot, mentre pugui en llàgrimes de record als ulls dels qui n'estan absents [...] Estem destinats tots, o la majoria, a dispersar-nos per l'ample món. A través del temps i de la distància voldria que el ressò —si és que en té— de les meves paraules desvetllés en els vostres esperits una emoció de catalanitat. Ésser català per a mi és el meu orgull més alt. Ara més que mai. Potser perquè és més difícil ésser-ho. Ésser català és alguna cosa. (ACVOC90-17, 30-3, 1)

Abans de viatjar a Amèrica, Bartra es va acomiadar de Pi i Sunyer renovant el seu compromís amb la cultura catalana: «continuarem treballant, en la mesura de les nostres forces, per la continuïtat del verb català» (Campillo i Vilanova 2000: 129). La traducció era una manera òptima de fer-ho. I Bartra va complir les seves paraules.

4. A tall de conclusions

No resulta fàcil calibrar quin va ser el grau exacte d'influència de Pere Vives per engegar aquell —aleshores embrionari— projecte de traducció de poesia nord-americana. Tenint en compte tant la seva trajectòria com les fonts aquí presentades, és molt probable que exercís un influx decisiu que fes interessar Bartra tant per la traducció literària com per la literatura nord-americana.⁹ O, si més no, que participés en la concepció del projecte i en la seva plasmació inicial: les traduccions del quadern del 1939. Encara que més endavant Bartra elaborés substancialment les traduccions de tots dos (o només de Vives), és indubtable que va prendre com a base aquestes primeres versions.¹⁰ Naturalment, reivindicar el paper de Vives no afecta gens la consideració vigent d' *Una antologia...* com a «fruit de la voluntat d'un home» (Obiols 2009: 282) ni minimitza la tasca de tota una vida de Bartra per difondre la poesia dels Estats Units.

Resta justificar quina és la utilitat o representativitat d'aquest cas tan concret. En primer lloc, la seva rellevància rau en el fet que permet acumular coneixement històric; un dels objectius de la recerca històrica en traducció (Dizdar 2017). Aquesta mena d'acumulació primitiva és necessària per continuar escrivint la història de la traducció catalana a l'exili republicà.

A més, com s'ha defensat des de la microhistòria, reduir l'escala de la investigació amb estudis detallats en l'àmbit micro complementa i pot informar de les visions de conjunt (Ginzburg 1994): les experiències individuals es poden vincular amb fenòmens culturals o històrics macro. Aquesta traducció excepcional transcendeix la mera raresa anecdòtica (els «marginal individual cases» que reivindica Adamo 2006): si l'entendem com a anomalia o transgressió, pot funcionar com a element de comparació amb la normalitat (Ginzburg 1994).

Per acabar, el binomi Agustí Bartra-Pere Vives ja havia resultat fructífer en el passat. En un altre ordre de coses, Montserrat Roig explicà que llegir l'epistolari de Vives —*Cartes des dels camps de concentració*, editat per Bartra l'any 1972—, li va fer «obrir els ulls» sobre aquest episodi històric silenciats a l'Espa-

9. Fins aleshores, Bartra havia tingut un contacte esporàdic amb la traducció. Havia traduït a *Mirador* (s.d.) «Terra a les mans», un conte de Boris Pilniak, segurament de forma indirecta. Els versos de Whitman, apareguts al seu article «El poeta de l'home mitjà: Walt Whitman», a la mateixa publicació, es van prendre —amb lleus canvis— de la traducció disponible: MONTOLIU, Cebrià (1909). *Fulles d'herba*. Barcelona: Tipografia de l'Avenç. D'altra banda, els quaderns de l'ACVO-AHT recullen autotraduccions, experimentals, de poemes propis al castellà i el francès.

10. La presència de la primitiva versió es constata, per exemple, quan la traducció publicada del 1951 no tradueix un vers del poema «Four Preludes on Playthings of the Wind», que tampoc no figurava a la versió del quadern del 1939.

nya franquista (Roig 2001: 12). Aquesta correspondència va ser un catalitzador decisiu perquè Roig escrivís *Els catalans als camps nazis*, una obra de memòria important i necessària. De la mateixa manera, aquí hem posat en relleu aquesta col·laboració perquè pensem que, atesa la riquesa documental, ens pot proporcionar orientacions —metodològiques, teòriques, temàtiques— per endinsar-nos en l'«iceberg enorme» (Bacardí 2009, 21) que són les traduccions catalanes a l'exili del 1939.

Potser l'orientació més evident seria privilegiar les xarxes, tot atenent als mediadors, en comptes de limitar-se als agents individuals. En aquest sentit, el cas d'*Una antologia...* no s'esgota en aquesta fase del procés de creació. Per exemple, ja s'ha estudiat que, tan bon punt va arribar a Amèrica (l'estiu de 1940), Bartra va contactar amb els traductors Rolfe Humphries i Oliver La Farge, perquè traduïssin la seva obra, amb mires a emigrar als Estats Units (Abrams 2011). També es va cartejar amb un altre poeta important, Archibald MacLeish, que era director de la Library of Congress (ACVOC90-17, 45, 1). I aquests contactes, motivats per un ús estratègic de la traducció —tant pròpia com aliena— van condicionar el seu acostament sostingut a la lírica nord-americana. Atendre a la riquesa d'informacions aportades pels diversos agents implicats —i estudiar-ne la correspondència— resultaria útil per aclarir una de les qüestions quantitativa i qualitativament més interessants de la història de la traducció de l'exili republicà: les autotraduccions entre castellà i català d'Agustí Bartra.¹¹

Referències bibliogràfiques

- ABRAMS, D. Sam (2009a). «Quelcom neix en tota mort...». *Quaderns. Revista de Traducció*, 16, p. 67-73.
- (2009b). «Agustí Bartra». *Visat*, 7 (abril). <<http://www.visat.cat/espai-traductors/cat/traductor/215/agusti-bartra.html>>.
- (2011). *Sempre poeta i traductor. Agustí Bartra i Rolfe Humphries: cartes i versions*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa.
- ADAMO, Sergia (2006). «Microhistory of Translation». Dins: BASTIN, Georges L.; BANDIA, Paul F. (ed.). *Charting the Future of Translation History*. Ottawa: University of Ottawa Press.
- AZPEITIA-ORTIZ, Lucía (2015). «Una antologia de la lírica nord-americana, de Agustí Bartra: proceso de creación». Treball de fi de màster de recerca. Programa oficial del Postgrau Comunicació Lingüística i Mediació Multilingüe. Universitat Pompeu Fabra. Direcció de José Francisco Ruiz Casanova.
- BACARDÍ, Montserrat (2009). «La traducció catalana a l'exili. Una primera aproximació». *Quaderns. Revista de Traducció*, 16, p. 9-21.
- (2015). «Agustí Bartra: traduir en la terrible soledat catalana». *Revista de Filologia Romànica*, 32 (1), p. 69-85.
- (2015b). «Apunts sobre exili, llengua i traducció». *Caplletra. Revista internacional de Filologia*, 58 (primavera), p. 159-182.

11. AZPEITIA-ORTIZ, Lucía. *Agustí Bartra, autotraductor a l'exili* (títol provisional de la tesi doctoral). Programa de Doctorat en Traducció i Ciències del Llenguatge. Universitat Pompeu Fabra. Direcció d'Enric Gallén.

- BARTRA, Agustí (1951). *Una antologia de la lírica nord-americana*. Mèxic D.F.: Lletres.
- (1983). *Antologia de la lírica nord-americana*. Vic: EUMO-Edipoies.
- BENTLEY, Michael (1999). *Modern Historiography. An Introduction*. Londres: Routledge.
- BUDD, Adam (2009). *The Modern Historiography Reader. Western Sources*. Abingdon: Routledge.
- CAMPILLO, Maria; VILANOVA, Francesc (2000). *La cultura catalana en el primer exili (1939-1940): cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals.
- DE CERTEAU, Michel (2006). *La escritura de la historia*. Traducció de Jorge López Motezuma. Mèxic D.F.: Universidad Iberoamericana.
- DESCLOT, Miquel (2007). «Agustí Bartra, traductor de poesia nord-americana». *Rels. Revista d'idees i cultura*, 10, p. 28-31.
- DIZDAR, Dilek (2017). «Working with Case Studies in Translation Studies Research – Questions raised and some Deconstructive Inspiration». *University of Vienna Summer PhD Session in Translation Studies: Translation in History – History in Translation*. Universität Wien.
- FERNÁNDEZ SÁNCHEZ, María Manuela (2016). «History and Historiography». Dins: ANGELELLI, Claudia V.; BAER, Brian James (ed.). *Researching Translation and Interpreting*. Nova York: Routledge.
- FOZ, Clara (2006). «Translation, History and the Translation Scholar». Dins: BASTIN, Georges L.; BANDIA, Paul F. (ed.). *Charting the Future of Translation History*. Ottawa: University of Ottawa Press.
- FROST, Robert (1994). *Al nord de Boston*. Traducció de Miquel Desclot. Barcelona: Edicions 62.
- GINZBURG, Carlo (1994). «Microhistoria: dos o tres coses que sé de ella». *Manuscripts*, 12 (gener), p. 13-42.
- HILL, Michael R. (1993). *Archival Strategies and Techniques*. Newbury Park; Londres; Nova Delhi: Sage.
- JENKINS, Keith (1991). *Re-thinking History*. Londres: Routledge.
- MANENT, Marià (1992). «L' Antologia poètica de l' Albatross». A: MANENT, Marià. *Notes sobre literatura estrangera*. Manresa: Parcir.
- MARÍN-DÒMINE, Marta (2011). «High in the Sky: America from a French Concentration Camp. The Letters of Pere Vives i Clavé». *Catalan Review*, 25, p. 81-94.
- MBEMBE, Achille (2002). «The Power of the Archive and its Limits». Dins: HAMILTON, Caroline; HARRIS, Verne; TAYLOR, Jane; PICKOVER, Michele; REID, Graeme; SALEH, Razia (ed.). *Refiguring the Archive*. Dordrecht; Boston; Londres: Kluwer.
- MUNDAY, Jeremy (2014). «Using Primary Sources to Produce a Microhistory of Translation and Translators: Theoretical and Methodological Concerns». *The Translator*, 20 (1), p. 64-80.
- MURIÀ, Anna (2004). *Crònica de la vida d'Agustí Bartra*. Barcelona: Publicacions de l' Abadia de Montserrat.
- OBIOLS, Víctor (2009). «Bartra, antòleg i traductor». *Reduccions: Revista de Poesia*, 93-94, p. 279-287.
- PARCERISAS, Francesc (2007). «Pedrolo, introductor a Catalunya de la narrativa nord-americana». *Quaderns. Revista de Traducció*, 14, p. 39-48.
- ROBINSON, Alan (2011). *Narrating the Past. Historiography, Memory and the Contemporary Novel*. Nova York: Palgrave-Macmillan.
- ROIG, Montserrat (2001). *Els catalans als camps nazis*. Barcelona: Edicions 62.

- RUIZ CASANOVA, José Francisco (2011). «Agustí Bartra: Un (El) canon de la poesia norteamericana traducida al castellano y al catalán». Dins: *Dos cuestiones de literatura comparada: Traducción y poesía. Exilio y traducción*. Madrid: Cátedra.
- TAHIR GÜRÇAĞLAR, Şehnaz (2013). «Translation History». Dins: MILLÁN, Carmen; BARTRINA, Francesca (ed.). *The Routledge Handbook of Translation Studies*. Florència: Taylor and Francis.
- UNTERMAYER, Louis (ed.) (1933). *The Albatross Book of Living Verse. English and American Poetry from the Thirteenth Century to the Present Day*. Londres; Hamburg; París; Bolonya: The Albatross.
- VIVES, Pere (1972). *Cartes des dels camps de concentració*. Barcelona: Edicions 62.

Fonts arxivístiques

- Arxiu Comarcal del Vallès Occidental-Arxiu Històric de Terrassa. «Fons Agustí Bartra i Leonart, escriptor» (ACVOC90-17).
- 30-3. *Poemes autògrafs de 1939 i 1940 i un quadern*. 1. Parlament preliminar a un recital de poemes al camp de concentració d'Agde. 27 de juliol de 1939.
- 30-3. *Poemes autògrafs de 1939 i 1940 i un quadern*. 7. Quadern amb traduccions poètiques de l'anglès, esborranys de poemes propis i una traducció al francès de *Morts allà baix*. Camp de concentració d'Agde. 1939.
- 45-1. *M. Correspondència*. Cartes a Archibald MacLeish.